

Vooraf

Het zogenoemde alternatieve leesrooster van de Raad van Kerken in Nederland stelt vanaf eind januari 2019 een reeks van lezingen voor uit het boek Ester. Dra. Dodo van Uden was zo vriendelijk om de reeks van artikelen die zij schreef over het boek Ester ter beschikking te stellen van deze website. De artikelen die eerst los verschenen in het tijdschrift Tenachon zijn op deze website in één document samengebracht. Aldus ontstaat een kort, uiterst waardevol commentaar op het boek Ester.

In de lijst van medewerkers aan de website staat over Van Uden vermeld:

Dodo van Uden: dra. Dodo J. van Uden heeft theologie gestudeerd in Amsterdam bij prof. M.A. Beek en rabbijn Yehuda Ashkenasy. Zij is gespecialiseerd in Oude Testament en rabbinen jodendom, geeft les in leerhuizen en schrijft artikelen en studiemateriaal. Zij is verbonden aan de stichting LEV (Leren en Vernieuwen) en aan de Stichting Pardes (voorheen Folkertsma Stichting).

Inhoud:

<i>Het boek Ester – Hoofdstuk 1-2</i>	Koning en koningin	pag. 2
<i>Het boek Ester – Hoofdstuk 3</i>	Mordechai en Haman	pag. 6
<i>Het boek Ester – Hoofdstuk 4</i>	Het optreden van Ester	pag. 10
<i>Het boek Ester – hoofdstuk 5:1-7</i>	Twee feestmalen	pag. 13
<i>Het boek Ester – hoofdstuk 5:9 – 6:14</i>	De omslag	pag. 17
<i>Het boek Ester – hoofdstuk 7:1-7</i>	Het tweede feestmaal	pag. 19
<i>Het boek Ester – Hoofdstuk 8-9</i>	Overwinning en feest	pag. 21

Dick Pruiksma

Coördinator www.joods-christelijke-dialoog.nl

Koning en koningin

door Dodo van Uden

In dit artikel besteden we aandacht aan een tweetal details uit hoofdstuk 1 en 2.

Ballingschap

Het verhaal dat in het boek Ester wordt verteld, speelt zich af in het Perzische rijk. In 539 v.c.j. versloeg de Perzische koning Cyrus (in de bijbel Kores genoemd) de Babyloniërs en rond 520 v.c.j. gaf hij de Joden toestemming om terug te gaan naar hun land (zie Ezra 1:1-4). Hij maakte daarmee een eind aan de Babylonische ballingschap die in 586 v.c.j. was begonnen met de verwoesting van Jeruzalem door de Babyloniërs (zie 2 Kon. 25; 2 Kron. 36:11-23). Na de toestemming van Cyrus keerden vele Joden inderdaad terug naar het land Israel (Ezra 2). Maar veel meer nog bleven achter, in Babylonië, in Medië, Elam, kortom in grote delen van het enorme Perzische rijk, dat zich – in de woorden van Ester 1:1 – uitstreekte “van *Hodoe* (India) tot *Koesj* (Ethiopië)”. De situatie van deze achtergebleven Joden, die niet uit ballingschap terugkeerden, vormt de achtergrond voor het verhaal van Ester.

Het bevel van de koning

Als de Perzische koning Ahasveros eenmaal vast in het zadel zit (Ester 1:1-2), geeft hij een feest van zeven dagen voor alle bewoners van de citadel van Susan, de toenmalige hoofdstad van het Perzische rijk (1:5). Parallel met het feest van de koning geeft ook de koningin, Wasti, een feest voor de vrouwen (1:9). Op het feest van de koning vloeit de wijn rijkelijk (1:7-8) en dat blijft niet zonder gevolgen: “Op de zevende dag, als het hart van de koning goed is door de wijn” (1:10), geeft hij een aantal van zijn hovelingen opdracht om koningin Wasti te gaan halen, getooid “met de koninklijke kroon, om aan de volken en de vorsten haar schoonheid te laten zien” (1:11). Maar Wasti weigert om te komen, wat de koning razend maakt (1:12).

Wat gebeurt hier precies? Waarom wil de koning ineens dat de koningin bij hem gebracht wordt? Hij is dan wel dronken, maar dan nog! Een antwoord op die vraag vinden we in de midrasj-verzameling Ester Raba (deel I samengesteld 5e/6e eeuw in Israel):

Rabbi Aiboe zei: [...] Wanneer Israel eet en drinkt en vrolijk is, dan zegenen, loven en prijzen zij de Heilige-gezegend-zij-Hij, en wanneer de volken eten en drinken, houden ze zich bezig met vuile praatjes. Eén zei: De Medische vrouwen zijn de mooiste! En een ander zei: De Perzische vrouwen zijn de mooiste! En die dwaas [d.i. Ahasveros] zei: Het vat dat deze kerel gebruikt is geen Medische en geen Perzische, maar een Babylonische [volgens de traditie was Wasti de kleindochter van Nebukadnezar]. Willen jullie haar zien? En zij zeiden: Ja, maar alleen wanneer ze naakt is. Daarop zei hij tot hen: Ja, naakt. [Ester Raba 3,13]

Zoals zo vaak baseert de midrasj zijn uitleg op een bijzonderheid in de tekst van het verhaal. De koningin moet immers verschijnen “met de koninklijke kroon” (1:11). Waarom wordt dat

erbij gezegd? De midrasj antwoordt: om te suggereren dat dat alles was wat ze aan mocht hebben, en leest dus: *alleen* met de koninklijke kroon.

Volgens deze uitleg wordt Ahasveros tot zijn bevel gebracht door de “vuile praatjes” van zijn hovelingen. En hijzelf kan er ook wat van!

De reactie van de koningin

Het is begrijpelijk dat de koningin niet enthousiast is. De midrasj vervolgt:

[...] Rav Chama bar Goeria zei in de naam van Rav: Zij [Wasti] vroeg of ze tenminste mocht binnenkomen met een schaamgordel zoals een hoer die draagt, maar dat werd haar niet toegestaan. [Ester Raba 3,13]

Volgens deze uitleg weigert Wasti dus niet zonder meer, maar probeert zij eerst het gebod van zijn meest vernederende en beschamende kantjes te ontdoen. Ze vangt echter bot.

Even verderop geeft de midrasj een andere versie van de reactie van de koningin:

Zij stuurde een boodschap en zei tot hem woorden om zijn hart te raken. Zij zei tot hem: Als ze me mooi vinden, dan zullen ze begeren mij te gebruiken en jou doden. En als ze me lelijk vinden, dan sta jij om mij voor gek. Zij gaf hem een hint, maar die ging aan hem voorbij; zij suggereerde hem iets, maar hij was er ongevoelig voor.

Zij stuurde een boodschap en zei tot hem: Toen jij opperstalmeester was in het huis van mijn vader, was je gewend om de hoeren naakt bij je te laten komen. Zou je, nu je tot het koningschap gekomen bent, niet terugkomen van dit lage gedrag? Zij gaf hem een hint, maar die ging aan hem voorbij; zij suggereerde hem iets, maar hij was er ongevoelig voor. Zij stuurde een boodschap en zei: Zelfs de vijanden van het huis van mijn vader werden niet naakt gevonnist (zie Dan. 3:21). [Ester Rabba 3,14]

Tot driemaal toe wijst de koningin de koning op het onbetamelijke van zijn bevel en probeert hem zo te vermurwen dat bevel in te trekken, maar tevergeefs. En dan weigert zij te komen (1:12), waarop de koning in woede ontsteekt en Wasti “haar koningschap” ontnemt (1:19). Want stel je voor dat andere vrouwen dit voorbeeld gaan volgen! Dan is het hek van de dam (1:17-18).

Afkomst verborgen houden

Na de verstoting van Wasti wordt er een grote zoektocht georganiseerd om een vrouw te vinden die de plaats van Wasti kan innemen als koningin. Uiteraard moet ze jong zijn, mooi en nog maagd (2:1-4). Onder de vele meisjes die naar het paleis worden gebracht, is Ester, een wees die is geadopteerd door haar neef Mordechai (2:7 en 15). Mordechai is een Joodse balling uit de stam Benjamin (2:5-6). Ester maakt zich geliefd, zowel in de harem waar ze heen gebracht is (2:9 en 15) als later ook bij de koning, die haar tot koningin verheft (2:17). Tot tweemaal toe wordt in hoofdstuk 2 gezegd dat Ester op bevel van Mordechai niets vertelt over “haar volk en haar familie” (2:10 en 20). Het verhaal vertelt niet waarom Mordechai haar dat beveelt. Welke reden zou er voor Ester kunnen zijn om haar afkomst verborgen te houden?

Een eerste antwoord op die vraag kunnen we afleiden uit de volgende midrasj:

'Elke dag wandelde Mordechai rond voor de hof van het vrouwenhuis' (2,11) en dacht: Is het dan mogelijk dat deze rechtvaardige vrouw zou moeten trouwen met een onbesnedene? Maar misschien gaat er iets verschrikkelijks met Israel gebeuren en zullen ze door haar gered worden. [Ester Raba 6,6]

Hoewel Mordechai bepaald niet gelukkig is met de mogelijkheid dat Ester koningin zou worden, ziet hij het ook als een kans voor als "er iets verschrikkelijks" met de Joden zou gebeuren. En daarom is het belangrijk dat niet bekend werd dat ze tot het Joodse volk behoorde, want dan zou de koning haar zeker niet kiezen en zouden haar kansen om het Joodse volk te redden verkeken zijn.

Deze verklaring weerspiegelt de oeroude en nog altijd actuele ervaring van het Joodse volk dat het Jood-zijn een vaak onoverkomelijke hinderpaal vormt voor het bereiken van een bepaalde positie in de samenleving.

Ook de verklaring van Amos Chacham (20^e eeuw, Israel) is gebaseerd op zo'n blijvende ervaring:

Misschien was Mordechai bang, dat als bekend werd dat de koningin Joodse was, dat haat tegen de Joden zou opwekken bij de volkeren van het koninkrijk en dat ze zouden zeggen: De Joden regeren ons!
[Amos Chacham, *Ester*, p.16 (Commentaar-serie Da'at Mikra)]

Nog twee verklaringen

Rasji (1040-1105, Frankrijk) zoekt het antwoord in een heel andere richting. Volgens hem moet Ester niet zozeer verbergen dat ze Joods is alswel dat ze van koninklijke afkomst is:

'Mordechai beval haar het niet te vertellen' - opdat men zou denken dat ze van nederige komaf was en haar zou wegzenden. Want als men wist dat ze uit de familie van koning Saul¹ was, dan zou men haar vasthouden. [Rasji op Ester 2,10]

Rasji's verklaring staat lijnrecht tegenover die van de midrasj. Volgens de midrasj moet Ester haar afkomst verzwijgen om haar kansen om koningin te worden te vergroten; volgens Rasji moet zij dat doen om haar kansen te verkleinen.

Weer een andere verklaring vinden we bij Ibn Ezra (1089-1164, Spanje, Italië, Frankrijk):

Mordechai deed dit opdat zij zich in het geheim aan Zijn Tora zou kunnen blijven houden, geen vlees zou eten dat niet kosjer geslacht was en zich aan de sjabbat zou houden, zonder dat de dienaren het merkten. Want als de koning dat wist, zou hij haar misschien dwingen [om de Tora te overtreden] of haar doden. [Ibn Ezra op Ester 2,10]

¹ Mordechai was volgens Ester 2:5 een afstammeling van Simi, de zoon van Kis. Volgens de traditie is deze Simi dezelfde als in 2 Sam. 16:5 'een man uit de familie van het huis van Saul'. Dan behoren Mordechai en Ester dus ook tot de familie van koning Saul.

Hier klinkt de bittere ironie van de ballingschap door: Door haar Jood-zijn verborgen te houden heeft Ester meer kans om volgens de Tora te leven – en zo haar Jood-zijn trouw te blijven – dan wanneer zij het bekend maakt.

Mordechai en Haman

door Dodo van Uden

In dit artikel bespreken we twee elementen uit Ester 3. Eerst gaan we na welke antwoorden de Joodse traditie geeft op de vraag waarom Mordechai weigert te buigen en zich neer te werpen voor Haman (vers 2). Daarna verdiepen we ons in de reactie van Haman (vers 5-8).

Waarom weigert Mordechai?

Na de verheffing van Haman tot hoogste functionaris van het rijk wordt het regel dat “alle dienaren van de koning die in de poort van de koning zijn (d.w.z. die een functie aan het hof hebben) voor Haman buigen en zich neerwerpen, want zo heeft de koning met betrekking tot hem bevolen” (Ester 3:2).

De tekst gebruikt twee werkwoorden voor het eerbetoon. Het eerste is *kara*. De meeste Nederlandse vertalingen vertalen dit werkwoord met ‘knielen’. Dat kan het inderdaad betekenen, maar de basisbetekenis is: een (knie)buiging maken. De Statenvertaling vertaalt dan ook met ‘neigen’. Het tweede werkwoord is *hisjtachawè*, wat ‘zich neerwerpen’ betekent. Het duidt op de houding die moslims aannemen tijdens het gebed.

Alle hovelingen buigen voor Haman en werpen zich voor hem neer. Er is echter één die dat niet doet, Mordechai (vers 2). Dat wekt verbazing: “En de dienaren van de koning die in de poort van de koning zijn, zeggen tegen Mordechai: Waarom overtreed je het bevel van de koning?” Een goede vraag. Waarom houdt Mordechai, die behoort tot “de dienaren in de poort van de koning” (2:19), zich niet aan de gebruiken? Volgens vers 4 antwoordt Mordechai door hen te vertellen dat hij een Jood is. Maar dat maakt de vraag alleen maar klemmender: Waarom gedroeg hij zich – als Jood – zo provocerend en (naar later bleek) gevaarlijk?

Eerbetoon

Om een antwoord op die vraag te vinden onderwerpen we de twee werkwoorden van eerbetoon, *kara* (buigen of knielen) en *hisjtachawè* (zich neerwerpen), aan een nader onderzoek. Een (knie)buiging maken (of knielen) is een algemene uiting van respect (zie bijv. 1 Kon.19:18; 1 Kon.8:54; 2 Kon.1:13). Ook het zich neerwerpen voor een koning of een hogergeplaatste was in het oude Midden Oosten een normale vorm van eerbetoon. Wanneer de zonen van Jakob bij Jozef in Egypte komen, “werpen zij zich voor hem neer, met het gezicht naar de grond (Gen. 42:6; zie ook Ex. 18:7; 1 Sam. 24:9; 2 Sam. 15:5). Wanneer we echter de plaatsen in de bijbel nagaan waar ‘buigen’ en ‘zich neerwerpen’ *samen* worden gebruikt, dan blijkt dat er dan altijd sprake is van het aanbidden van de Eeuwige (bijv. Psalm 95:6; 2 Kron. 7:3; 29:29), behalve hier, in Ester 3! En op basis daarvan wordt in de midrasj-verzameling Ester Raba (deel II samengesteld 11^e eeuw) de volgende verklaring gegeven:

De koning beval dat men voor hem moest buigen en zich neerwerpen. Wat deed Haman? Hij maakte zich een afbeelding die op zijn kleding geborduurd was, ter hoogte van zijn hart. Ieder die zich voor Haman neerwierp, wierp zich neer voor afgoderij. [Ester Raba 7,5]

Rasji (1040-1105, Frankrijk) gaat nog een stapje verder:

Hij [Haman] maakte zichzelf tot een god, en dat is de reden dat Mordechai niet boog en zich neerwierp. [Rasji op Ester 3,2]

Buigen en zich neerwerpen *samen* doet men alleen voor de-Heilige-gezegend-zij-Hij. Dat voor een mens doen, is afgoderij. En dat kan en wil Mordechai, als Jood, niet doen.

Hamans reactie

Haman is uiteraard niet gelukkig met de houding van Mordechai:

En Haman ziet dat Mordechai niet voor hem buigt en zich neerwerpt en Haman wordt vervuld met razernij.
En het is verachtelijk in zijn ogen om zijn hand uit te strekken naar Mordechai alleen [...]
en Haman zoekt een mogelijkheid om alle Joden in het hele koninkrijk van Ahasveros, het volk van Mordechai, te vernietigen (Ester 3:5-6).

In deze verzen wordt een van de mechanismen van Jodenhaat (en van vreemdelingenhaat in het algemeen) zichtbaar. In de woorden van de moderne commentator S. Goldman (20e eeuw, Engeland):

Dit vers toont een opmerkelijk inzicht in de psychologie van Jodenhaat. Hoe vaak is niet een (echte of ingebeelde) persoonlijke grief of wrok tegen één jood de aanleiding voor aanvallen tegen het hele Joodse volk?
[S. Goldman, *Ester*. In: A. Cohen (ed.), *The Five Megilloth*, p.210. Soncino Books of the Bible]

Als één Jood je boos maakt, moeten alle Joden boeten. Als één Marokkaan je bedriegt, zijn alle Marokkanen bedriegers. Als één asielzoeker steelt, zijn alle asielzoekers dieven. Wanneer dit mechanisme in werking treedt bij de hoogste autoriteiten van een land, kunnen de gevolgen rampzalig zijn.

Eén volk

En Haman zei tot koning Ahasveros:
Er is één volk,
verstrooid en verspreid tussen de volken in alle gewesten van uw koninkrijk,
en hun wetten zijn anders dan die van elk [ander] volk
en de wetten van de koning doen ze niet. (Ester 3:8).

Bijna elk woord dat Haman zegt, heeft een dubbele bodem. Hij zegt niet “een” volk, maar nadrukkelijk “één” volk, daarmee suggererend dat zij een grote uitzondering vormen. In werkelijkheid gold wat Haman hier over de Joden zegt, voor vele van de volken in het enorme Perzische rijk. De Perzische koningen in deze tijd stonden de overwonnen volken namelijk toe hun eigen godsdienst en cultuur te behouden.

Onaangepast

Haman zegt dat de Joden ‘verstrooid en verspreid’ zijn over het hele land. Wat in werkelijkheid een teken van zwakte is, krijgt hier de kleur van iets gevaarlijks, een soort vijfde kolonne. Die suggestie wordt nog versterkt doordat het woord *meforad* (verspreid) ook ‘afgezonderd’ kan betekenen. Zo zegt Amos Chacham (20^e eeuw, Israel):

Ook al zijn zij verstrooid onder de volken, zij zijn afgezonderd en houden zich afzijdig van de volken waar ze tussen wonen.

[Amos Chacham, *Ester*, p.24v. Commentaar-serie Daät Mikra]

Ze zitten overal, maar ze houden zich afzijdig, ze passen zich niet aan.

Anders

Haman zegt ook:

Hun wetten zijn anders dan die van elk ander volk (3:8).

In de woorden van de Talmoed (samengesteld ca. 500 in Babylonië):

Want zij eten niet van ons voedsel, en zij trouwen niet met onze [vrouwen] en laten [hun vrouwen] niet met ons trouwen.

[Babylonische Talmoed, Megila 13b]

Deze woorden van Haman zijn een venijnige mengeling van waarheid en leugen. Tora-voorschriften als de sabbat en de spijswetten zijn inderdaad specifiek voor het Joodse volk, maar de Tora bevat ook de regels die in elke normale, beschaafde samenleving gelden, zoals het verbod op moord, incest, diefstal e.d. Door de nadruk te leggen op het “anders” zijn van de Joden, roept hij een sfeer van angst en afkeer op.

Wetten

En ten slotte zegt Haman:

De wetten van de koning doen ze niet (3:8).

En dat is een aperte leugen. Jeremia gaf al als advies aan de ballingen mee: “Zoekt de vrede van de stad waarheen ik jullie in ballingschap laat gaan en bid voor haar tot de Eeuwige, want in haar vrede zullen jullie vrede hebben” (Jer. 29:7). En de rabbijnen formuleerden het later zo:

Sjmoeël zei: De wet van de [niet-Joodse] regering is wet.

[Babylonische Talmoed, Gitien 10b]

Of het nu gaat om belasting betalen of de geldigheid van contracten of eigendomsrechten, steeds gelden de wetten van het land waar men woont, zelfs als ze in strijd zijn met de *halacha*, de Joodse rechtsregels.

De woorden en het gedrag van Haman geven ons het 'recept' van Jodenhaat. Nog steeds klinken vergelijkbare argumenten, nog steeds heersen vergelijkbare gevoelens tegenover allen die vreemd en anders zijn, en tegenover Joden in het bijzonder. Om een tegenwicht te kunnen bieden tegen deze tendens is het belangrijk om de argumenten te herkennen. Alleen dan kunnen we ze bestrijden. Ironisch genoeg is Haman daarbij een grote hulp.

Dit artikel verscheen eerder in: Dodo van Uden, Weg van de Tora, deel 6, p.50-53
(<https://www.doopsgezind.nl/text.php?paginaid=2549#3192>)

Het optreden van Ester

door Dodo van Uden

In dit artikel bespreken we hoofdstuk 4 van het boek Ester. We besteden daarbij speciaal aandacht aan de rol die Ester in deze hoofdstukken speelt.

Weigering

Op aandringen van Hamanvaardigt koning Ahasveros een edict uit, waarin wordt bevolen “om alle joden te vernietigen, te doden en uit te roeien, van jong tot oud, kleine kinderen en vrouwen, op één dag [...] en om hun bezit buit te maken” (3:13). Als Mordechai dit hoort, gaat hij met een afschrift van het edict naar het paleis om Ester op de hoogte te stellen (4:1-8). Via een tussenpersoon volgt er dan een gesprek tussen Mordechai en Ester. Mordechai beveelt Ester “om naar de koning te gaan en een beroep te doen op zijn genade en bij hem voor haar volk te pleiten” (4:8). Ester weigert echter. Op het eerste gezicht lijkt het duidelijk waarom ze weigert: Niemand mag, op straffe des doods, ongevraagd bij de koning komen (4:11). Zoals Amos Chacham (20^e eeuw, Israël) het formuleert:

‘Alle dienaren van de koning en het volk van de gewesten van de koning weten.’ Ester gebruikt zo'n gedetailleerde omschrijving om aan te geven dat de wet aan allen bekend is, en dat zij tegenover de koning dus niet het excuus zal kunnen gebruiken dat zij de wet niet kende. [...]

Ze zegt met nadruk: 'Elke man en vrouw,' om duidelijk te maken dat de wet ook voor haar geldt, ook al is ze de koningin. [...]

'En ik ben al dertig dagen niet geroepen om bij de koning te komen.' En ik ben bang dat de liefde van de koning voor mij verzwakt is, en dat hij mij geen genade zal schenken als ik, zonder geroepen te zijn, bij hem kom.

[Amos Chacham, *Ester*, p.31v (Commentaar-serie Da'at Mikra)]

Ester is bang. Ze is al dertig dagen niet bij de koning geroepen en vreest dus dat ze uit de gratie is. Als ze dan ongevraagd naar de koning gaat, zal hij haar zeker niet zijn gouden scepter toesteken als teken van gunst en zal zij dus haar leven verliezen. Pas als Mordechai haar duidelijk heeft gemaakt dat ze ook als ze niet gaat, haar leven zal verliezen – dan wordt ze immers slachtoffer van het edict -, geeft Ester toe en belooft naar de koning te gaan (4:13-16).

Tegenvoorstel

We vinden in de traditie echter ook een andere benadering van Esters aanvankelijke weigering. Zo zegt Malbiem (1809-1879, Oost-Europa):

“Voor ieder [...] die ongeroepen bij de koning komt [...] geldt één wet: doden!. Alleen wanneer de koning hem de gouden scepter toesteekt, blijft hij leven” (4:11). Dat betekent dat zo iemand hoe dan ook de dood schuldig is, alleen de koning begenadigt hem. En dus als ik zonder toestemming naar binnen ga - ook al vergeeft de koning

mij, dan nog zal ik alleen mezelf kunnen redden, maar ik zal niet ook voor anderen [om genade] kunnen vragen. [...]

“Ik ben al dertig dagen niet geroepen om bij de koning te komen”. En dus is het wel zeker dat hij mij binnen enkele dagen zal roepen. En dan zal het makkelijker zijn om voor het volk [om genade] te vragen. Het is dus beter [om niet meteen naar de koning te gaan, maar] om te wachten tot ik geroepen word.

[Malbiem op Ester 4,11]

Volgens deze uitleg bevatten Esters woorden in 4:11 niet een weigering, maar een voorstel tot een andere aanpak. Mordechai's bevel om direct naar de koning te gaan is te riskant. Als het haar het leven kost, is er niemand meer die bij de koning kan pleiten. En zelfs al schenkt hij haar het leven, dan nog is dat niet het meest geschikte moment om de koning om nóg een gunst te vragen. Het is dus beter om te wachten, tot de koning haar weer bij zich roept. En hoe moeten we Mordechai's felle afwijzing op Esters voorstel om te wachten, dan duiden? Misschien begrijpt hij Ester verkeerd en denkt hij dat ze helemaal niet wil gaan. Of misschien ziet hij, die buiten de beschermde sfeer van het paleis leeft, de zaak als urgenter. Misschien heeft hij het gevoel dat het te riskant is om op de luimen van de koning te wachten en dat Ester nu alles op alles moet zetten.

Tussenoplossing

Wanneer Mordechai afwijzend op Esters voorstel reageert, komt ze met een tussenoplossing: Ze zal over drie dagen naar de koning gaan, zelfs al heeft hij haar dan nog niet geroepen. Ondertussen moeten alle Joden in de hoofdstad vasten – en bidden (al staat dat er niet met zoveel woorden bij) voor een goede afloop (4:15-16).

Volgens de midrasj (Ester Raba, 2^e deel samengesteld 11^e eeuw) heeft Mordechai ook daar om te beginnen bezwaar tegen:

'Zij moeten voor mij vasten, jullie moeten drie dagen niet eten en niet drinken' (4,16), de 13e, de 14e en de 15e Nisan. Daarop zond Mordechai Ester bericht: Zie, daar valt de eerste dag van Pesach (15 Nisan) onder. Daarop zei ze tot hem: Oudste in Israel, wat is de reden voor Pesach? Meteen luisterde Mordechai en stemde in met haar woorden, zoals gezegd is: 'Mordechai ging weg en deed naar alles wat Ester hem bevolen had' (4,17). [Ester Raba 8,7]

Volgens deze midrasj valt de laatste dag van het vasten op de 15^e van de maand Nisan, en dat is de eerste dag van het Pesach-feest. En op een feestdag vast men niet. Vasten is een teken van rouw en dat past niet bij een feestdag. Maar waar gaat het bij het Pesach-feest om? Op Pesach viert het Joodse volk de bevrijding uit de slavernij van Egypte. Pesach gaat over bevrijding, bevrijding uit nood. Als de nood voor ons nu zo hoog is, zegt Ester tegen Mordechai, dan is het juist heel passend om op Pesach te vasten voor de bevrijding uit deze nood.

Zelfbewust

In hoofdstuk 4 verschuift het beeld dat we van Ester krijgen, ten opzichte van het beeld in hoofdstuk 2. In hoofdstuk 2 is Ester volledig passief: ze *wordt* naar het paleis gebracht (2:8), ze *wordt* bij de koning gebracht (2:16), ze doet wat Mordechai haar beveelt (2:10.20). Het

beeld dat we van haar krijgen is dat van een mooi, lief, bedeesd poppetje, dat “genade vindt in de ogen van allen die haar zien”(2:7.9.15).

In hoofdstuk 4 lijkt dat om te beginnen ook nog zo te zijn, wanneer Mordechai haar beveelt wat ze moet doen (4:8). Maar dan begint het beeld te verschuiven en wordt Ester actief. Ze weigert om zonder meer te doen wat Mordechai beveelt (4:11), zij geeft hem een aantal bevelen (4:16) en uiteindelijk “doet Mordechai naar alles wat Ester hem bevolen heeft” (vers 17).

Zeker als we voor de tweede benadering van Esters weigering kiezen, vinden we in hoofdstuk 4 een zelfbewuste vrouw die bereid is verantwoordelijkheid te nemen en die een scherpe kijk heeft op de mogelijk- en onmogelijkheden van de situatie aan het hof.

Dit artikel verscheen eerder in: Dodo van Uden, Weg van de Tora, deel 6, p.50-53

<https://www.doopsgezind.nl/text.php?paginaid=2549#3192>

Twee feestmalen

door Dodo van Uden

In dit artikel besteden we aandacht aan enkele elementen uit het vijfde hoofdstuk van het boek Ester.

Emoties

Wanneer Ester aan het einde van de drie dagen vasten (onuitgenodigd!) naar de koning gaat, “reikt de koning Ester de gouden scepter toe die hij in zijn hand heeft (5:2), als teken van zijn gunst (vgl. 4:11), en “Ester raakt de spits van de scepter aan (5:2), een gebaar waarmee zij zich aan de gunst van de koning onderwerpt.

Zoals zo vaak in bijbelverhalen wordt hier helemaal niets gezegd over de gemoedstoestand van de spelers. Er wordt alleen beschreven wat er gebeurt. En zoals zo vaak is er midrasj die een aanvulling geeft op wat er gebeurt. In de midrasj-verzameling Ester Raba (2^e deel samengesteld 11^e eeuw) vinden we het volgende verhaal:

'Op de derde dag kleepte Ester zich' (5,1) in haar meest flatterende kleren en haar staatsmantel. Zij nam haar twee meisjes mee en legde, naar koninklijk gebruik, haar rechterhand op het ene meisje en leunde op haar. Het andere meisje liep achter haar meesteres om [de sleep van] haar mantel omhoog te houden, zodat het goud waarmee hij bedekt was, de grond niet zou raken. Zij [Ester] zette een opgewekt gezicht en verborg de zorg die in haar hart was. En zij kwam in de binnenste voorhof tegenover de koning en stond vóór hem. De koning zat op zijn koninklijke troon in een gewaad met goud en edelstenen. Toen hij zijn ogen ophief en Ester tegenover zich zag staan, ontstak hij in grote woede, omdat zij zijn voorschrift verbrak en vóór hem kwam zonder geroepen te zijn. En Ester hief haar ogen op en zag het gezicht van de koning, en zie zijn ogen waren als een brandend vuur door de grote woede die er in zijn hart was. Toen de koningin besepte hoe toornig de koning was, ontstelde ze zeer en haar geest werd zwak, en ze legde haar hoofd op het meisje dat haar aan de rechterkant ondersteunde. En onze God zag het en ontfermde zich over zijn volk. Hij had bemoeienis met de nood van het weesmeisje dat op Hem vertrouwde, en gaf haar gratie tegenover de koning. Hij voegde schoonheid toe aan haar schoonheid en charme aan haar charme. En de koning stond ontsteld op van zijn troon en rende naar Ester, omhelsde en kuste haar en sloeg zijn arm om haar hals. De koning zei tegen haar: Koningin Ester, waarom ben je bang? Deze wet die wij verordend hebben, geldt niet voor jou, want jij bent mijn geliefde en mijn vriendin. En hij zei tegen haar: Waarom begon je niet te spreken toen ik je zag? En Ester zei: Mijn heer de koning, toen ik u zag, ontstelde mijn ziel vanwege uw heerlijkheid. [Ester Raba 9,1]²

² In de Septuaginta (de Griekse vertaling van Tenach) vinden we een toevoeging aan het boek Ester dat grote gelijkenis vertoont met deze midrasj. De Griekse vertaling van Ester dateert vermoedelijk uit het begin van de 1e eeuw vóór het begin van de christelijke jaartelling. U kunt de toevoeging vinden in de Willibrordvertaling (aanvulling E voorafgaande aan hoofdstuk 5), in de uitgave van het NBG van 1951 met deuterocanonieke of apocriefe boeken (Toevoegingen op Ester 5,1-2) en in de Naardense Bijbel van 2014.

Deze midrasj voegt emoties toe aan de droge beschrijving in Ester 5:1-2 en geeft het verhaal daarmee een extra dynamiek. Maar tegelijk wordt het verhaal daardoor ook vastgelegd. De beschrijving in de bijbeltekst is als een zwartwittekening met alleen de omtrekken van de figuren. De midrasj heeft de tekening ingekleurd, waardoor hij veel levendiger wordt. Maar de kracht van de niet ingekleurde bijbeltekst is nu juist, dat hij ieder van ons de mogelijkheid geeft en uitnodigt om hem op onze eigen wijze in te kleuren.

Geest

Een andere, veel kortere inkleuring van het verhaal vinden we in de Babylonische Talmoed (samengesteld ca. 500 c.j. in Babylonië). Deze uitleg gaat in op een eigenaardigheid van de tekst van Ester 5:1. Daar staat namelijk niet letterlijk dat Ester koninklijke kleren aantrok, zoals vrijwel alle vertalingen (en ook bovenstaande midrasj) lezen. Letterlijk staat er: “Ester kleepte zich met koningschap.”

'En het was op de derde dag en Ester kleepte zich met koningschap' (Ester 5,1). Was het voor de Schrift nodig om te zeggen dat [zij zich kleepte met] koninklijke kleren? Rabbi Elazar zei dat Rabbi Chanina zei: Het [woord koningschap] leert dat de heilige geest haar bekleedde. Want hier staat geschreven: kleepte en elders staat geschreven: En de geest bekleedde Amasai (1 Kron 12,18). [Babylonische Talmoed, Megila 15a]

Als “koningschap” koninklijke kleren zou betekenen, zou dat een overbodige mededeling zijn, volgens deze benadering. Natúúrlijk kleepte Ester zich voor dit belangrijke moment koninklijk en trok zij niet haar dagelijkse kleren aan. Maar wat betekenen de woorden ‘zij kleepte zich met koningschap’ dan? Dat leidt Rabbi Elazar af van een andere tekst waar ook het werkwoord “bekleden” wordt gebruikt. En daar heeft het betrekking op de heilige geest. Op het moment dat Ester zich opmaakt om naar de koning te gaan, wordt ze bekleed met de geest, vindt ze de moed en de kracht om deze moeilijke taak te volbrengen.

Eerste feestmaal

Wanneer de koning Ester vraagt wat “haar vraag” en “haar verzoek” is (5:3), nodigt Ester de koning samen met Haman uit om diezelfde dag nog een feestmaal bij te wonen dat zij heeft voorbereid (5:4). Tijdens de feestmaaltijd vraagt de koning haar opnieuw wat zij wenst (5:6), en als antwoord nodigt Ester de koning opnieuw uit om ook de volgende dag met Haman naar haar feestmaal te komen (5:8). Pas bij dat tweede feestmaal vertelt Ester de koning over de dreigende uitroeiing van haar en haar volk (7:1-4). Dit verhaal roept de vraag op waarom Ester niet meteen vertelt waar het om gaat? Waarom nodigt zij de koning in plaats daarvan tot tweemaal toe uit voor een feestmaal en stelt zij de beantwoording van zijn vraag steeds uit?

In de midrasj-anthologie Jalkoet MeAm Loëz (samengesteld 18^e-19^e eeuw in Turkije) worden vier verschillende antwoorden op deze vraag gegeven:

Ester besepte dat ze alleen aan de dood was ontsnapt, omdat de koning haar de gouden scepter had toegestoken en ze dacht: Dit is niet het geschikte moment om met een verzoek voor mijn volk te komen. Want misschien zal Ahasveros boos worden [...] en tegen mij zeggen: Is het je niet genoeg dat ik je leven heb gered, dat je me ook dit nog komt vragen? Daarom wilde Ester het hart van de koning verheugen en

hem de overtreding laten vergeten die zij tegenover hem begaan had, door ongevraagd bij hem te komen.

En ook nog: Omdat Ester [op dit moment] te gespannen was, wilde ze [eerst] tot rust komen om op de juiste wijze met de koning te kunnen spreken.

En ook nog: Als ze vandaag met hem zou spreken, zou hij misschien [nu] toestemmen, maar later, als hij tot rust gekomen was, van gedachten veranderen. [...]

En nog een reden dat zij Ahasveros [...] voor een feestmaal uitnodigde was: Als zijn hart vrolijk zou zijn van de wijn, zou hij eerder aan haar verzoek voldoen.

[Jalkoet MeAm Loëz op Ester 5,4]

Het was niet het geschikte moment om de koning om een (extra) gunst te vragen; of: ze was te gespannen om haar boodschap op de goede manier te kunnen brengen; of: ze wist dat de koning wispelturig was; of: het is makkelijker om iets van iemand gedaan te krijgen als hij in een goede stemming is.

Tweede feestmaal

Hier worden echter alleen redenen geopperd, waarom Ester de koning voor de eerste feestmaaltijd uitnodigde. Waarom maakte zij niet van het eerste feestmaal gebruik om de koning in te lichten en nodigde zij hem in plaats daarvan voor een tweede feestmaal uit? Ook op die vraag worden verschillende antwoorden gegeven. Een eerste antwoord vinden we bij Amos Chacham (20e eeuw, Israël):

'Laat de koning [nogmaals] met Haman naar het feestmaal komen ...' (Ester 5,8). [...] Wat Ester hiermee wil zeggen is: Laat de koning, voordat ik de inhoud van mijn vraag bekend maak, mij nog één teken geven dat hij mij gunstig gezind is, door nogmaals naar het feestmaal te komen.

[Amos Chacham, Ester, p.37 (Commentaar-serie Da'at Mikra)]

Volgens dit commentaar is Ester, ondanks de twee gunstbewijzen van de koning, nog steeds bang en onzeker. Ze wil een extra bevestiging hebben van de gunst van de koning voordat ze met haar wens komt.

Een tweede antwoord geeft S. Hartom (20^e eeuw, Israël):

'Mijn vraag en mijn verzoek is' (Ester 5,7). Deze woorden vormen een inleiding op de woorden van Ester, die van plan is [nu] te vertellen wat zij op haar hart heeft.

'Als ik genade gevonden heb in de ogen van de koning en het de koning goeddunkt om mijn vraag in te willigen en aan mijn verzoek te voldoen' (Ester 5,8). Het ligt voor de hand dat ook deze woorden een inleiding vormen, niet op de uitnodiging voor het feestmaal, maar op haar verzoek tot redding van de joden. Maar terwijl ze deze plechtige inleiding uitspreekt, overweegt Ester dat het beter is het beslissende moment uit te stellen tot de volgende dag. Zoals iemand iets uitstelt waar hij tegen op ziet. En daarom nodigt zij de koning en Haman opnieuw uit voor een tweede feestmaal op de dag daarna en zij belooft dat zij dan bekend zal maken wat haar verzoek is. [S. Hartom, Chamesj Megilot, p.121. (Commentaar-serie: M.D. Cassuto, Sifre haMikra)]

Volgens dit commentaar is Ester wel degelijk van plan om bij het eerste feestmaal haar wens te uiten, staat ze in 5:8 op het punt om te zeggen wat ze uiteindelijk in 7:3-4 zegt. Maar op het laatste moment durft ze toch niet en stelt het beslissende moment nog een keer uit.

En een derde antwoord vinden we bij S. Goldman (20^e eeuw, Engeland):

'Mijn vraag en mijn verzoek is' (Ester 5,7). Ester begint alsof ze op het punt staat haar verzoek bekend te maken, maar [...] houdt de koning op een knappe manier in spanning. Hoe nieuwsgieriger de koning was naar de inhoud van Esters verzoek, hoe meer hij waarschijnlijk geneigd zou zijn er aan te voldoen.

[S. Goldman, Esther, p.220v. (Commentaar-serie Soncino Books of the Bible)]

Volgens dit commentaar is Ester niet bang of onzeker, maar volgt een bewuste tactiek. Hier zien we weer de sterke, zelfbewuste vrouw, in plaats van het bedeesde, jonge meisje.

Dit artikel verscheen eerder in: Dodo van Uden, Weg van de Tora, deel 6, p.50-53
(<https://www.doopsgezind.nl/text.php?paginaid=2549#3192>)

De omslag

door Dodo van Uden

Toppunt

Het tweede deel van hoofdstuk 5 tekent Haman op het toppunt van zijn macht en succes: “het gewicht van zijn rijkdom, de veelheid van zijn zonen en alles waartoe de koning hem grootgemaakt heeft, dat hij hem verheven heeft boven alle vorsten en dienaren van de koning” (5:11). Bovendien is hij nu ook nog als enige bij het feestmaal van de koningin genodigd, vandaag en morgen weer (5:12). Het enige smetje op zijn geluk is dat “Mordechai de Jood” nog steeds “in de poort van de koning zit” (5:13), nog steeds een belangrijke functie aan het hof vervult, en hem nu – na het edict tegen de Joden – zelfs helemaal geen eer meer bewijst (5:9). Zijn vrouw weet echter raad: “Laat een paal maken van vijftig el hoog en zeg morgenochtend tegen de koning dat men Mordechai daaraan hangt. “Dan kun je verheugd”- verlost van je laatste zorg – “met de koning naar het feest gaan” (5:14). En Haman is er zo zeker van dat de koning zal doen wat hij zegt dat hij de paal meteen in orde laat maken.

‘Toevallig’

In hoofdstuk 6 komt de omslag. In zijn ongeduld om met Mordechai af te rekenen gaat Haman voor dag en dauw naar de koning “om de koning te zeggen Mordechai op te hangen aan de paal die hij voor hem had voorbereid” (6:4). De koning wordt die nacht ‘toevallig’ net geplaagd door slapeloosheid, en ‘toevallig’ lezen ze hem, om hem te helpen weer in slaap te komen, net het verhaal voor over de door Mordechai verijdelde samenzwering (2:19vv). Het feit dat Haman zo ongewoon vroeg is, maakt dat hij ‘toevallig’ net aanwezig is als de koning iemand roept om Mordechai te belonen. De midrasj voegt aan deze lijst ‘toevalligheden’ er nog een toe:

‘In die nacht werd de slaap van de koning verstoord’ (6:1) [...] want hij zag in een droom Haman die een zwaard nam om hem te doden, waardoor hij wakker schrok uit zijn slaap. [...] En toen zij tegen hem zeiden: ‘Zie, Haman staat in de voorhof’ (6:5), zei de koning: Wat ik in mijn droom gezien heb is waar. De enige reden waarom hij [Haman] op dit [ongewone] uur komt, is dat hij mij wil doden. [Ester Raba 10,1]

En zo werd Haman gedwongen om, in plaats van Mordechai aan de paal te hangen, hem in het openbaar koninklijke eer te bewijzen.

Verborgen

De ‘toevalligheden’ in hoofdstuk 6 herinneren ons aan een opmerkelijk verschijnsel: Het boek Ester is het enige boek in de bijbel waarin God niet wordt genoemd. Hiervoor zijn verschillende verklaringen gegeven. Zo vinden we in de Talmoed:

Waar vinden we een toespeling op Ester in de Tora? [In het vers] “En Ik verberg [*hasteer*], verberg [*astier*] Mijn gezicht” (Deut. 31:18). [Babylonische Talmoed Choelien 139b]

De Talmoed brengt de naam Ester dus in verband met het werkwoord *histier* dat ‘verbergen’ betekent. In de woorden van de middeleeuwse commentator Rasji:

In de dagen van Ester zal er *hasteer panien* [verberging van [Zijn] gezicht] zijn.

Deze verklaring sluit goed aan bij de situatie waarin het verhaal zich afspeelt. In ballingschap, in een situatie van nood en benauwdheid, is Zijn gezicht verborgen, is Zijn aanwezigheid en betrokkenheid

moeilijk voelbaar. Het verhaal van Ester maakt dat duidelijk: Het lijkt alsof Hij er niet is, alsof alles 'toevallig' gebeurt. Maar ook al ervaren we Zijn aanwezigheid niet direct, Zijn betrokkenheid is voelbaar achter de gebeurtenissen.

Een vergelijkbare verklaring vinden we bij Jechezkel Kaufman (20^e eeuw, Israel). Hij legt een verband tussen het ontbreken van de Naam en de grote nadruk die het boek legt op het woord 'koning', dat ongeveer tweehonderd maal in Ester voorkomt. Het lijkt erop alsof de koning, Ahasveros, in het centrum staat en zijn woord wet is. Maar in werkelijkheid is het de verborgen Koning, die zelfs niet één keer wordt genoemd, die de gang van de gebeurtenissen bepaalt. (*Toledot he Emoena haJisraeliet*, deel 8, p.445vv)

Vallen en stijgen

Als Haman diep in de put thuiskomt, begrijpen zijn vrouw en zijn vrienden meteen dat het lot zich tegen hem gekeerd heeft:

Haman vertelde Zeres, zijn vrouw, en zijn vrienden alles wat er gebeurd was, en zijn raadgevers en Zeres, zijn vrouw, zeiden tot hem:
Omdat Mordechai, voor wie je bent begonnen te vallen, uit het zaad van de Joden is, zul je niets tegen hem kunnen ondernemen.
Voorwaar, je kunt alleen maar voor hem vallen, vallen (6:13)

In de 20^e eeuwse commentaar-serie ArtScroll Tanach Series vinden we op dit vers het volgende commentaar:

Het lijkt erop dat zij alleen maar zout in in zijn open wonden wreven. Wat was dat voor advies?
Wel, zij wisten dat de Joden zowel vergeleken worden met het stof van de aarde [Gen. 13:16] als met de sterren van de hemel [Gen. 15:5]. Wanneer zij beginnen te vallen, vallen ze zo diep als het stof van de aarde. Maar wanneer zij beginnen te stijgen, dan stijgen ze tot de sterren. Ze zagen dat de Jood Mordechai [...] begon te stijgen en dus wisten ze dat het bevel van de koning aan Haman om Mordechai te eren niet toevallig was. Het betekende het begin van het stijgen van de Joden en van de val van Haman. Daarom was Haman's enige hoop om 'voor hem te vallen, vallen', om zich voor Mordechai neer te werpen, hem om vergeving te vragen en de paal af te breken. [ArtScroll Tanach Series, Ester p.99]

Volgens dit commentaar is de val van Haman dus niet onafwendbaar. Hij kan die val breken door te 'vallen', door zijn plannen om Mordechai te vernietigen op te geven en omkeer te doen.

Maar Haman legt het advies van zijn vrouw en zijn raadgevers naast zich neer, en als hij later bij zijn ontmaskering toch 'valt', is het te laat, op de verkeerde manier en op de verkeerde plaats (7:8).

Dit artikel verscheen eerder in Tenachon op de Geschriften, nr. 12, p.186 en 178 (uitgave Folkertsma Stichting voor Talmudica, tegenwoordig Stichting Pardes)

Het boek Ester – hoofdstuk 7:1-7

Het tweede feestmaal

door Dodo van Uden

Vraag en verzoek

De volgende dag, tijdens het tweede feestmaal, zegt de koning opnieuw tegen Ester, net als in 5:6 en bijna net als in 5:3: “Wat is je vraag ... en wat is je verzoek?”

Volgens de Wilna Gaon (1720-1797, Litauen) heeft het woord ‘vraag’ (*sjeëla*) betrekking op iets persoonlijks, op iets dat je vraagt voor jezelf, en het woord ‘verzoek’ (*bakasja*) op iets algemeen, op iets dat je vraagt voor anderen.

En nu, tijdens het tweede feestmaal, vertelt Ester wat haar ‘vraag’ en haar ‘verzoek’ is. In het commentaar van de middeleeuwse commentator Rasji:

“Laat mij mijn leven gegeven worden op mijn vraag” (7:3) – dat ik niet gedood zal worden op de 13^e Adar, zoals u verordend hebt in de verordening om mijn volk en mijn verwanten te doden.

“en mijn volk op mijn verzoek”(7:3) – laat mij op mijn verzoek gegeven worden dat zij niet gedood worden. En als u zegt: Wat kan het je schelen? dan “Hoe zou ik het kwaad dat mijn volk treffen zal, kunnen aanzien? Hoe zou ik de ondergang van mijn verwanten kunnen aanzien?” (8:6) [Rasji op Ester 7:3]

Ester vraagt dus eerst om haar eigen leven en verzoekt daarna om het leven van het volk.

Het 16^e eeuwse commentaar Josef Lekach zegt hierover:

Zie, het is duidelijk dat koningin Ester de vraag om haar eigen leven niet vooraf liet gaan aan de vraag om de redding van het volk Israel omdat zij haar eigen redding belangrijker vond dan die van het volk. Dat was verre van haar! Maar [...] Ahasveros had met zijn woorden duidelijk bedoeld dat hij alleen bereid was haar verzoek in te willigen als het een vraag ter wille van haarzelf was. Daarom liet Ester de vraag om haar eigen leven voorafgaan aan die om het leven van het volk, als om te zeggen: Alles wat ik vraag, vraag ik alleen voor mezelf [...] want als zij [als enige] gered zou worden [...] dan zou ze langzaam wegwijnen. [Josef Lekach op Ester 7:3]

Wie is hij?

Wanneer Ester duidelijk heeft gemaakt dat zij en haar volk bedreigd worden met uitroeiing, zegt Ahasveros:

Wie is hij en waar is hij
wiens hart er vol van is om zo te doen? (7:5)

De commentaren vragen zich af waarom Ahasveros deze vraag stelt. Het lijkt toch wel heel onwaarschijnlijk dat hij vergeten is dat hij Haman toestemming heeft gegeven in zijn naam een edict uit te vaardigen om de Joden te vernietigen.

De 20^e eeuwse commentaar-serie ArtScroll Tanach Series geeft een opsomming van mogelijke antwoorden op de vraag waarom Ahasveros vraagt wie hij is.

Sommige commentaren geven als antwoord: De koning weet nog niet dat Ester Joods is en daarom legt hij geen verband tussen haar en het vernietigings-edict. Pas als Ester Haman met zoveel woorden noemt, begrijpt hij waar het om gaat. Vandaar zijn enorme woede tegen Haman. Die heeft

hem een edict laten uitvaardigen dat - zonder dat hij het wist – ook gericht was tegen zijn geliefde koningin.

Andere commentaren zeggen: De koning beseftte niet dat het vernietigings-edict tegen de Joden was gericht. Haman heeft in zijn voorstel aan de koning (3:8-9) het volk immers niet met zoveel woorden genoemd. De koning heeft toen zijn toestemming gegeven en er verder niet meer aan gedacht. Pas nu begrijpt hij dat het om het Joodse volk, het volk van zijn koningin, gaat!

Weer andere commentaren zijn van mening: De koning heeft Haman geen toestemming gegeven om het volk te vernietigen, zoals Haman voorstelde, maar alleen om met het volk “te doen wat goed is in jouw ogen” (3:11), goed voor het koninkrijk wel te verstaan. Pas door Ester’s woorden beseft de koning dat Haman wel degelijk van plan is het volk letterlijk uit te roeien. [ArtScroll Tanach Series, Ester, p.102v]

Voor welke benadering we ook kiezen, het is duidelijk dat Ahasveros hier wordt getekend als een koning die niet echt greep had op wat er in zijn rijk en aan zijn hof gebeurde.

Dit artikel verscheen eerder in Tenachon op de Geschriften, nr. 12, p.187 (uitgave Folkertsma Stichting voor Talmudica, tegenwoordig Stichting Pardes)

Overwinning en feest

door Dodo van Uden

In dit artikel bespreken we een aantal elementen uit hoofdstuk 8 en 9 van het boek Ester.

Tegen-edict

Na de val van Haman (hoofdstuk 7) moeten nog diens boze plannen verijdeld worden. Een probleem hierbij is dat een eenmaal uitgevaardigd edict niet meer herroepen kan worden (Ester 8,8). Dat is één van de wetten van Perzen en Meden (Ester 1,19). Dus wordt het edict van Haman (3,13) niet herroepen, maar krijgt Mordechai toestemming een tegen-edict uit te vaardigen.

Volgens Hamans edict worden alle gewesten van het rijk opgeroepen:

“om alle Joden te vernietigen, te doden en uit te roeien, van jong tot oud, kleine kinderen en vrouwen, op één dag [...] en om hun bezit buit te maken” (3:13).

In het tegen-edict van Mordechai staat dat de koning de Joden in zijn hele rijk toestemming geeft:

“om zich te verzamelen en hun leven te verdedigen door te vernietigen, te doden en uit te roeien alle gewapende macht van volk en gewest die hen in het nauw brengt, kleine kinderen en vrouwen, en om hun bezit buit te maken, op één dag [...]” (8:11-12).

Op het eerste gezicht lijkt het tegen-edict als twee druppels water op het oorspronkelijke edict. Maar bij nadere beschouwing blijkt er een veelzeggend verschil te zijn tussen de twee edicten. Het eerste edict draagt op om “alle Joden” te doden, zonder onderscheid. In het tegen-edict krijgen de Joden toestemming om zich te verdedigen en alle gewapende aanvallers, die proberen het eerste edict uit te voeren, te doden.

Maar wat doen die “kleine kinderen en vrouwen” in het tegen-edict? Betekent dat dat de Joden niet alleen hun gewapende aanvallers mogen doden, maar ook de vrouwen en kinderen van die aanvallers? Er zijn inderdaad uitleggers en vertalers die het zo lezen. Bijv. Amos Chacham (20^e eeuw, Israël), die bij de woorden “kleine kinderen en vrouwen, en om hun bezit buit te maken” opmerkt:

Hetzelfde wat Haman de vijanden van de Joden toestond om met de Joden te doen, stond Mordechai de Joden toe om met hun vijanden te doen.

[A. Chacham, *Ester*, p.53 (Commentaar-serie Da'at Mikra)]

Even verderop oppert Amos Chacham dat de bepalingen in het tegen-edict bedoeld zijn om de tegenstanders van de Joden af te schrikken, zodat zij hen niet zullen aanvallen. De wetenschap dat de Joden zich zullen verdedigen en daarbij ook toestemming hebben om je vrouwen en kinderen te doden, zou inderdaad afschrikwekkend kunnen werken.

Volgens de meeste vertalingen echter horen de woorden “kleine kinderen en vrouwen” niet bij “alle gewapende macht”, maar bij “in het nauw brengt”. Zo vertaalt de Naardense Bijbel: “alle legermacht ... die hen, kroost en vrouwen, in het nauw brengt”. En de NBV vertaalt: “iedere groep gewapenden ... die hen en hun vrouwen en kinderen zou willen aanvallen.” Zo gelezen is het dus niet zo dat de Joden een vrijbrief krijgen om de vrouwen en kinderen van hun aanvallers te doden, maar dat hun wordt toegestaan om degenen te doden die henzelf en hun vrouwen en kinderen aanvallen.

Hoe we de tekst van het tegen-edict ook opvatten, feit is dat in hoofdstuk 9, dat vertelt hoe de Joden “hun haters overheersen” (9:1), er geen woord wordt gezegd over het doden van vrouwen en kinderen.

Vijanden en haters

In vers 1 van hoofdstuk 9 wordt in een notendop beschreven wat er gebeurt op de dag die was bestemd voor het doden van de Joden:

“Op de dag dat de vijanden van de Joden verwachtten hen te overheersen, gebeurt het omgekeerde: De Joden overheersen hun haters”

Het valt op dat in deze beschrijving twee verschillende woorden worden gebruikt voor de tegenstanders van de Joden: vijand (*ojeev*) en hater (*sonee*). De commentaren vragen zich af wat het verschil is tussen deze twee woorden. Zo wordt in de Art Scroll Tanach Series (20^e eeuw, VS) gezegd:

Een *ojeev* (vijand) is iemand die er op uit is om een ander, aan wie hij een hekel heeft, eigenhandig letsel te berokkenen. Een *sonee* (hater) is iemand die zich verheugt over het ongeluk van een ander, aan wie hij een hekel heeft, ook al is hij niet geneigd om daar eigenhandig aan bij te dragen. En dit is de betekenis van vers 1: Op dezelfde dag dat de *vijanden* van de Joden van plan waren hun lichamelijk letsel toe te brengen [...], werden de rollen omgedraaid en hadden de Joden de overhand. De Joodse overwinning was zo volledig, dat zij zelfs de overhand hadden over hun *haters*, diegenen die hen wel vijandig gezind waren, maar niet geneigd waren om hun eigenhandig letsel toe te brengen.
[ArtScroll Tanach Series, *The Megillah*, p.116v]

Dit commentaar maakt dus een onderscheid tussen actieve en passieve tegenstanders, tussen een tegenstander die bereid is je schade te berokkenen, en een tegenstander die een hekel aan je heeft, zonder tot daden over te gaan. Tussen de daders en de meelopers, de uitvoerders en de weggijkers.

Een ander accent wordt gelegd in het commentaar MeAm Loez (samengesteld 18e-19e eeuw in Turkije):

De Joden kregen de overhand ... [niet alleen] over hun openlijke vijanden, maar ook over hun haters, dat zijn zij die hun haat verbergen in hun hart.
[Jalkoet MeAm Loëz op Ester 9,1]

Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen openlijke en stiekeme tegenstanders, tussen iemand die er rond voor uitkomt dat hij een hekel aan je heeft, en iemand die een hekel aan je heeft, maar dat verborgen houdt.

Vreugde

Nadat de Joden hun tegenstanders hebben uitgeschakeld en de dreiging van uitroeiing is verdwenen, vieren de Joden “een dag van feestmaal en vreugde” (9:18). De dag waarop in het eerste edict van Haman de uitroeiing van de Joden zou plaatsvinden, en waarop in het tegen-edict van Mordechai de Joden zich mochten verdedigen, is de 13^e van de maand Adar (febr/maart) (3:13; 8:12). Het feest waarin de Joden hun overwinning vieren, wordt gehouden op de 14^e Adar (9:17).³

In brieven aan alle Joden in het rijk draagt Mordechai hun op om ook in de toekomst het Poeriem-feest te blijven vieren op de 14^e Adar (9:21), omdat dat de dag is “waarop de Joden rust krijgen van hun vijanden” en de maand waarin “droefheid verandert in vreugde en rouw in feestdag” (9:22). Waarom wordt het feest niet gevierd op de dag van de overwinning, maar op de dag erna? Daarover zegt MeAm Loez:

'Om ze te maken tot dagen van feestmaal en vreugde' (Ester 9,22). Er is hier geen sprake van vreugde over de val van onze vijanden, want er is gezegd: 'Verheug je niet over de val van je vijand' (Spr 24,17). Maar het gaat hier om vreugde over de redding en bevrijding van Israel, en daarom wordt er gezegd: 'de dagen waarop de Joden rust kregen van hun vijanden' (Ester 9,21). En daarom moet men elk jaar een herdenking houden op de dag waarop men rust kreeg, d.w.z. op de 14e in niet-ommuurde plaatsen en op de 15e in ommuurde plaatsen. Want de vreugde heeft geen betrekking op de wraak, maar op het feit dat Israel rust kreeg van zijn vijanden. [Jalkoet MeAm Loëz op Ester 9,21-22]

Zoals de Joden wel toestemming hebben om buit te maken (8:11), maar van die toestemming geen gebruik maken (9:16), om duidelijk te maken dat het hun zuiver om zelfverdediging gaat, zo vieren ze geen feest op de dag van de overwinning, maar de dag erna, om duidelijk te maken dat de vreugde er niet is om de dood van de vijanden, maar om hun eigen redding van de dreigende vernietiging.

Dit artikel verscheen eerder in: Dodo van Uden, Weg van de Tora, deel 6, p.61-64
(<https://www.doopsgezind.nl/text.php?paginaid=2549#3192>)

³ In Susan duurde de strijd twee dagen, op de 13^e en 14^e Adar (9:15) en daarom vierde men daar de bevrijding op de 15^e (9:18).